

**Міністерство освіти та науки України
Одеський державний університет ім. І.І.Мечникова**

Кафедра конституційного права та правосуддя

**Програма курсу та методичні рекомендації
з вивчення навчальної дисципліни**

“Конституційне (державне) право зарубіжних країн”

Для студентів заочного відділення економіко-правового факультету

Спеціальність: 6.060100 «Правознавство»
Освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»

Одеса - 2013

Рекомендовано рішенням Вченої Ради
економіко-правового факультету ОНУ ім. Мечникова І.І.
Протокол №1 від 30 серпня 2013 р.

Методична розробка з курсу для студентів денної форми навчання зі спеціальності
“Правознавство”

Автори: доцент кафедри конституційного права та правосуддя,
кандидат юридичних наук **Садовська О.М.**
ст. викладач кафедри конституційного права та правосуддя
Пілюк С.В.

Рецензент: доцент кафедри конституційного права та правосуддя **Кузнєцова З.В.**

Відповідальний за випуск: зав.кафедрою конституційного права та
правосуддя ОНУ, д.ю.н., проф. **Корчевна Л.О.**

Пояснювальна записка.....	
Система контролю знань.....	
Умовні скорочення.....	
Тематичний план дисципліни.....	
Плани семінарських занять та методичні вказівки.....	
Завдання для самостійної роботи студентів.....	
Питання до іспиту з учбової дисципліни.....	
Список рекомендованої літератури.....	

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Методичні рекомендації покликані допомогти студентам у самостійному вивченні навчального курсу конституційного (державного) права зарубіжних країн, в освоєнні світового досвіду державної організації суспільства. Тому поряд із рекомендаціями по вивченню літератури повідомляється і новий позитивний конституційно-правовий матеріал, що відноситься до конкретних країн.

Навчальна програма курсу, що викладається в ОНУ, включає Загальну частину, присвячену теоретичним проблемам, і Особливу, що відбиває основи конституційного (державного) права країн, що грають найбільш важливу роль у сучасному світі, або маючих цікавий досвід.

При вивченні курсу студентам рекомендується, насамперед, використовувати підручник: Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Т.1-6 (М.: БЕК, 1996-2010 г.г.), у якому міститься матеріал Загальної й Особливої частини, що ґрунтується на досвід більшості країн світу. Також варто використовувати підручники, що є рекомендованими до вивчення у переліку літератури.

Додатково можна використовувати навчальний посібник, який є у бібліотечних фондах: Конституционное право зарубежных стран (под редакцией пр.. Баглая М.В. и др..М.: Норма, 2004). Що стосується Особливої частини, то для її вивчення рекомендується навчальний посібник, який також є у бібліотечних фондах: Государственное право буржуазных и развивающихся стран (М.: ВЮЗИ, 1988). У ньому міститься матеріал про основи конституційного (державного) права таких країн, як США, Великобританія, Франція, ФРН, Італія, Японія, Індія, а також короткий словник термінів і понять. Правда, цей посібник не є вільним від ідеологічної односторонності, обумовленої пануючим у нас раніше примітивно-класовим підходом. Тому рекомендується використовувати зазначений вище підручник, а також збірник “Современное конституционное право зарубежных стран” (М.: ИНИОН АН СССР- МЮИ, 1991, 2-е видання - 1996), у якому освітлений конституційно-правовий досвід Болгарії, Бразилії, Угорщини, Індії, Іспанії, Китаю, Польщі, Швейцарії, а також міститься стаття про виборчі реформи в Східній Європі.

Для більш поглибленого вивчення курсу, а також для написання контрольних робіт корисна книга: Современное конституционное право (М.: Наука, 1991, 2-е изд.-1996), Иностранное конституционное право (М.: Межд.отн., 1997), Сравнительное конституционное право (М., 1996), Конституционное право зарубежных стран (под редакцией Чиркина В.Е., М.: Юрист, 2007) та ін.

Щоб успішно скласти іспит, студент повинний не тільки засвоїти навчальний матеріал, але і розібратися в нормативному матеріалі, головним чином, у текстах конституцій зарубіжних країн. Вони приміщені в збірниках: Конституции буржуазных государств (М.: Юридическая литература, 1982\1986); Конституции зарубежных государств (М.: Юридическая литература, 1997); у виданнях серії “Конституция и законодательные акты” (М.: Прогресс, начиная с 1979 г.). При цьому треба мати на увазі, що частина норм уже не діє, однак для вивчення конституційного ладу визначених країн наявний у збірниках матеріал буде корисний. Варто використовувати також довідкові видання: “Ежегодник Большой Советской энциклопедии”, “Страны мира”. Щоб скласти іспит, студент повинний бути в курсі поточних подій у світі, а для цього йому варто регулярно читати газети і такі журнали, як : “Новое время”, “За рубежом”, “Эхо планеты”, “Мировая экономика и международные отношения”, “Государство и право”, “Вестник МГУ. Серия: Право”, “Политика і час”, “Право України”, “Часопис міжнародного права”.

Тематичний план з навчальної дисципліни “Конституційне право зарубіжних країн”

№№ п.п.	Тема	Заочне			
		Лекції	Семінари	СРС	Усього
1.	Предмет і джерела конституційного права зарубіжних країн.	2		4	6
2.	Конституції зарубіжних держав.			6	6
3.	Конституційний контроль.			6	6
4.	Конституційний статус людини і громадянина.	2		6	8
5.	Політичні інститути і партійні системи.			10	10
6.	Форми правління і форми державного устрою. Політичний режим.			8	8
7.	Способи формування органів державної влади. Виборчі системи.	2	2	6	10
8.	Парламенти зарубіжних країн.			4	4
9.	Глава держави й уряди.			6	6
10.	Політичні інститути і конституційне право США.	2		2	4
11.	Політичні інститути і конституційне право Великобританії.			6	6
12.	–“–“–“–“– Франції.			4	4
13.	–“–“–“–“– ФРН.			4	4
14.	–“–“–“–“– Італії.			4	4
15.	–“–“–“–“– Індії.			4	4
16.	–“–“–“–“– Японії.			4	4
17.	–“–“–“–“– Польської Республіки.			4	4
18.	–“–“–“–“– Швейцарії.			4	4
19.	–“–“–“–“– Болгарії.			4	4
20.	–“–“–“–“– КНР.			4	4
21.	–“–“–“–“– Республіки Куба.			4	4
	Всього за навчальною дисципліною:	8	2	98	108

Всього навчальний план передбачає 108 годин на вивчення дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн». Більша частка годин відводиться на самостійну підготовку студентів. Після закінчення курсу студенти здають іспит. Для студентів заочного відділення передбачені контрольні роботи, написання яких є обов’язковим для допуску до іспиту.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Навчальна дисципліна «Порівняльне конституційне право» викладається за кредитно-модульною системою організації навчального процесу (КМСОНП).

Дана система запроваджується з метою удосконалення системи контролю якості знань студентів, сприяння формуванню системних та систематичних знань, стабільної самостійної роботи впродовж семестру, підвищення об'єктивності оцінювання знань та адаптації до вимог, визначених Європейською системою залікових кредитів (ECTS).

Оцінювання знань студентів повинно сприяти реалізації низки завдань, зокрема:

- підвищення мотивації студентів до системного навчання впродовж семестру та навчального року, переорієнтація їх цілей з отримання позитивної оцінки на формування системних, стійких знань, умінь та навичок;
- відповідність переліку, форм, та змісту контрольних заходів вимогам КМСОНП;
- відкритість контролю, яка базується на ознайомленні студентів на початку вивчення дисципліни переліком, формами та змістом контрольних завдань, критеріями та порядком їх оцінювання;
- подолання елементів суб'єктивізму при оцінюванні знань, що забезпечується виконанням індивідуальних завдань із застосуванням модульної системи оцінювання, іспиту;
- розширення можливостей для всебічного розкриття здібностей студентів, розвитку їх творчого мислення, та підвищення ефективності навчального процесу.

Ця дисципліна вивчається протягом одного семестру та складається з двох змістових модулів (ЗМ). По завершенні курсу студенти в першому семестрі складають іспит. На іспит виносяться вузлові питання, типові і комплексні завдання, що потребують творчої відповіді та вміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх при вирішенні практичних завдань.

Оцінювання знань студентів здійснюється шляхом виконання індивідуальних завдань, які включають *поточний (модульний ЗМ1, ЗМ2), підсумковий (КПМ) та семестровий (СК) контроль.*

Результати контрольних завдань оцінюються за 100-бальною системою.

За результатами оцінювання змістового модуля студентам виставляються бали.

Максимальна кількість балів, що може набрати студент у першому семестрі за один ЗМ дорівнює 40-ти балам. За два змістовних модулі студент може одержати максимум 80 балів (по 40 балів за кожний ЗМ), які додаються до наступних максимально можливих 20 балів (до 7 балів за кожен вірну відповідь усного завдання), що одержуються ним за комплексний підсумковий модуль (КПМ).

Під час викладання матеріалу лекцій лектор може здійснювати контрольні опитування студентів. Максимальна оцінка, яку студент може отримати за ці опитування складає 20 балів, які є складовими КПМ.

Параметри	Змістовий модуль 1 (ЗМ1)	Змістовий модуль 2 (ЗМ2)	Комплексний підсумковий модуль (КПМ)	Разом (підсумкова оцінка (СК))
Оцінка в балах	0 - 40	0 - 40	0 - 20	0 - 100

Орієнтовні форми контролю знань на семінарських заняттях та їх оцінка:

- присутність на лекції – 0.5 бала;
- доповідь (виступ на задану тему) – до 6 балів;
- доповнення доповіді – до 1 балу;
- експрес опитування – до 3 балів;
- колоквіум – до 4 балів;
- самостійна робота – до 4 балів;
- домашня робота – до 4 балів;
- есе (короткі відповіді на запитання) – до 3 балів;
- тестування (з набору суджень вибрати вірні) – до 3 балів;
- реферат (змістова письмова робота на задану тему з аналізом літератури та висновками) – до 6 балів;
- участь з доповіддю на засіданні наукового гуртка – до 12 балів;
- виконання індивідуального завдання студента (створення кросворду, презентації, тесту за заданою викладачем темою курсу) – до 12 балів;
- успішний виступ із доповіддю на конференції будь-якого рівня або опублікування тез доповіді – до 12 балів;
- модульна контрольна робота - до 15 балів;
- оцінка за залік – до 20 балів.

Таблиця 1.1.

Відповідність підсумкових модульних рейтингових оцінок у балах оцінкам за національною шкалою

Модуль № 1	Модуль № 2	Оцінка за національною шкалою
36-40	36-40	Відмінно
31-35	31-35	Добре

26-30	26-30	Задовільно
25 і менше	25 і менше	Незадовільно

Модуль зараховується студенту, якщо він під час модульного контролю отримав позитивну (за національною шкалою) контрольну модульну рейтингову оцінку та позитивну підсумкову модульну рейтингову оцінку (табл.1.1).

Якщо студент виконував навчальну роботу протягом семестру з порушенням встановлених термінів без поважних причин (підтверджених документально), з нього можуть зніматися штрафні бали: від 1 до 3 балів за окремий вид роботи.

У випадку відсутності студента на модульному контролі з будь-яких причин (через недопуск, хворобу, прогул тощо), проти його прізвища у колонці «Контрольна модульна рейтингова оцінка» відомості модульного контролю робиться запис «Не з'явився», а у колонці «Підсумкова модульна рейтингова оцінка» - «Не атестований».

При цьому студент вважається таким, що не має академічної заборгованості, якщо він має допуск до модульного контролю і не з'явився на нього з поважних причин, підтверджених документально. В інших випадках студент вважається таким, що має академічну заборгованість. Питання подальшого проходження студентом модульного контролю у цих випадках вирішується в установленому порядку.

У випадку відсутності студента на лекції або семінарському занятті він зобов'язаний відпрацювати пропущене заняття через усне опитування в позааудиторний час (час консультацій викладача) або відпрацювати пропущене заняття шляхом написання реферату на тему, задану викладачем (але не більше половини від загальної кількості лекцій та семінарських занять). Невідпрацьовані заняття вважаються незданими і за них не нараховується оцінка в балах.

У випадку отримання незадовільної контрольної модульної рейтингової оцінки студент повинен повторно пройти модульний контроль в установленому порядку.

Перескладання позитивної підсумкової модульної рейтингової оцінки з метою її підвищення не дозволяється.

Сума підсумкових модульних рейтингових оцінок у балах становить підсумкову семестрову модульну рейтингову оцінку, яка перераховується в оцінку за національною шкалою. Якщо підсумкова модульна рейтингова оцінка позитивна – студент отримує іспит. Якщо студент у підсумку отримав за обидва модулі 80 балів, він звільняється від складання іспиту і до суми набраних ним балів з дисципліни додається ще 10 балів, таким чином, у загальному підсумку студент одержує оцінку «відмінно».

За 10 днів до початку екзаменаційної зимової сесії викладач припиняє приймати відпрацювання та індивідуальні роботи студентів.

Таким чином, за цю дисципліну студентом може бути отримано максимально 100 балів. У підсумку, оцінені за 100-бальною системою, знання студента відображаються у заліковій книжці.

Таблиця 1.2.

Відповідність підсумкових семестрових рейтингових оцінок у балах оцінкам за національною шкалою та шкалою ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82-89		B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
75-81	Добре	C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
67-74		D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60-66	Задовільно	E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35-59		FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
	Незадовільно		

1-34		F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)
-------------	--	----------	--

ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНА

Тема 1. Предмет і задачі навчальної дисципліни

1. Поняття конституційного (державного) права. Конституційне право - головна галузь національного права зарубіжних країн. Терміни “ конституційне право” і “ державне право”. Предмет регулювання і система конституційного права. Загальні риси конституційного права і його особливості в окремих країнах та їхніх групах.
2. Конституційно-правові відношення в зарубіжних країнах. Суб'єкти й об'єкти конституційно-правових відношень. Політичний характер цих відношень. Правові і не правові відношення в конституційно- політичній сфері.
3. Метод конституційно-правового регулювання в досліджуваних країнах. Його особливості. Види конституційно-правових норм.
4. Джерела конституційного (державного) права зарубіжних країн. Види джерел та їхні особливості в різних країнах. Співвідношення їхньої юридичної сили.
5. Основні тенденції розвитку конституційного права зарубіжних країн. Чинники, що визначають розвиток конституційного права.
6. Конституційне (державне) право зарубіжних країн як наука. Її юридичний і політичний характер.
7. Задачі навчальної дисципліни.

Тема 2 . Конституції зарубіжних країн.

1. Поняття і сутність конституції. Юридичні і фактичні конституції. Об'єкти конституційного регулювання; тенденція до розширення їхнього кола. Характеристика конституцій, прийнятих після другої світової війни. Демократизм і реакційність, реальність і фіктивність конституції.

2. Форма і структура конституцій. Писані та неписані конституції. Значення преамбул, перехідних, тимчасових і заключних положень, додатків.

3. Способи прийняття і зміни конституцій, їхня оцінка з погляду демократії. “Жорсткі” і “гнучкі” конституції. Постійні і тимчасові конституції.

Тема 3 . Конституційний контроль.

1. Поняття конституційного контролю. Терміни “контроль” і “нагляд”. Неконституційність акта. Моделі конституційного контролю: американська та європейська.

2. Об'єкти конституційного контролю. Предмет перевірки акта на відповідність конституції.

3. Види конституційного контролю.

4. Органи конституційного контролю. Судові і квазісудові органи. Політичний контроль.

Тема 4. Конституційно-правовий статус людини і громадянина.

1. Права людини в конституційному праві. Права людини і права громадянина. Розходження між правами та свободами. Еволюція конституційних прав та свобод. Суб'єкти конституційних прав та свобод. Особливості конституційних формулювань, що проголошують права і свободи. Співвідношення прав і свобод з обов'язками і відповідальністю.

2. Громадянство (підданство). Поняття громадянства, його вплив на обсяг прав, свобод і обов'язків людини. Способи придбання і припинення громадянства. Інститут мульти-громадянства. Режим іноземних громадян і осіб без громадянства. Інститут притулку.

3. Рівноправність. Вплив соціальної нерівності на реалізацію цього принципу. Відступи від нього в конституціях і поточному законодавстві, в адміністративній і судовій практиці. Расова, національна та інша дискримінація. Рівність перед законом і судом. Особливості реалізації принципу рівноправності в ряді країн, що розвиваються. Трайбализм.

4. Конституційні права, свободи й обов'язки: соціально-економічні, культурні, політичні й особисті. Їх конкретний зміст і можливості реалізації.

5. Гарантії прав і свобод. Обмеженість матеріальних і політичних гарантій. Конституційні й

інші юридичні гарантії, судовий і інший юридичний захист прав і свобод.

Тема 5. Політичні інститути і партійні системи.

1. Поняття і соціальне призначення політичних інститутів.
2. Держава як політичний інститут: а) правова; б) соціальна; в) демократична.
3. Партії як політичний інститут. Поняття і сутність. Поняття і соціальне призначення політичної партії. Функції політичних партій у сучасних суспільствах. Форми взаємодії політичних партій із державою й іншими політичними інститутами. Інституціоналізація політичних партій, їхній конституційно-правовий статус.
4. Класифікація політичних партій у залежності від їхньої соціальної бази і соціальних інтересів. Можливості і практика міжпартійного співробітництва. Форми організації політичних партій. Фінансування політичних партій.
5. Партійні системи. Поняття партійної системи. Класифікація партійних систем. Особливості партійних систем в окремих країнах.
6. Соціально-економічні і соціально-культурні інститути (профспілки, масові неполітические рухи, церква, СМІ).

Тема 6. Форми правління і форми державного устрою. Політичний режим.

1. Поняття державного (політико-територіального) устрою та його значення для соціального управління. Чинники, що визначають політико-територіальний устрій, його основні форми. Спеціальний адміністративно-територіальний поділ.

2. Унітарна форма політико-територіального устрою: поняття і види. Політико-адміністративний територіальний розподіл, його структура. Територіальна автономія, її види. Контроль центру за місцевим самоврядуванням. Тенденції розвитку сучасного унітаризму. Особливості політико-територіального устрою унітарних країн, що розвиваються. Статус залежних територій.

3. Федеративна форма політико-територіального устрою: поняття і види. Різниця між федерацією та конфедерацією. Праве положення суб'єктів федерації і федеральних територій. Їхнє представництво в органах федерації. Розподіл компетенції між федерацією і її суб'єктами. Залишкові повноваження. Способи забезпечення центрального контролю за суб'єктами федерації. Сучасні тенденції розвитку федералізму. Теорії федералізму.

4. Поняття форми правління. Причини різноманіття форм правління. Сполучення принципів поділу влади, верховенство парламенту, “здержок і противаг”.

5. Монархія: поняття і види. Еволюція монархій при переході від феодалізму до капіталізму. Абсолютна монархія: поняття й основні ознаки. Конституційна (обмежена) монархія: дуалістична і парламентарна монархія, головне розходження між ними. “Виборна” монархія.

6. Республіка: поняття і види, співвідношення з політичним режимом. Президентська (дуалістична) і парламентарна республіка, основне розходження між ними. Загальна характеристика парламентарного і дуалістичного режимів. Змішана (напівпрезидентська) республіка. Особливості республіканської форми правління в країнах, що розвиваються, з однопартійною системою, а також в інших випадках авторитарного політичного режиму.

7. Поняття політичного режиму, його види. Чинники, що визначають встановлення політичного режиму, а також його еволюцію. Вплив політичного режиму на форму державної організації. Відбиток політичного режиму в конституційному (державному) праві.

8. Демократичний режим, його загальні риси й особливості в окремих країнах. Причини цих особливостей. Закономірний розвиток демократії, її деформації і перекручення. Надзвичайний стан та його види.

9. Авторитарний режим, його загальні риси і види. Відмінність неофашистських режимів від “класичного” фашизму. Особливості авторитарних режимів у країнах, що розвиваються. Тоталітаризм.

Тема 7. Способи формування органів державної влади. Вибори і референдум.

1. Вибори: поняття, соціальне призначення і політична роль. Види виборів. Виборча система (у широкому розумінні). Конституційно-правове регулювання виборів.

2. Виборче право в об'єктивному суб'єктивному змісті. Основні принципи суб'єктивного виборчого права. Загальність виборчого права. Активне і пасивне виборче право. Виборчі цензи (кваліфікації). Свобода вибору. Абсентеїзм, його причини й оцінка. Обов'язковий вотум, його оцінка. Рівність виборчого права. Норма представництва і способи її забезпечення. Виборчі округи, їхні види. Виборча "геометрія" ("географія"), джеррімендерінг. Куріальні вибори. Прямі і непрямі (багатоступневі) вибори. Їхня оцінка. Таємне голосування: ціль і способи.

3. Виборчий процес, його основні стадії. Призначення виборів, формування органів по їхньому проведенню, утворення виборчих округів і виборчих дільниць. Реєстрація виборців, її способи. Висування кандидатів. Їхня реєстрація. Роль політичних партій. Виборча застава, її значення. Виборча кампанія. Законодавство про виборчі витрати. Порядок голосування (бюлетенями і за допомогою машин). Голосування поштою і за дорученням. Гарантії законності виборчих дій.

4. Виборчі системи (у вузькому розумінні). Мажоритарна виборча система, її різновиди. Способи подолання нерезультативності першого туру при мажоритарній системі абсолютної або кваліфікованої більшості. Альтернативне голосування. Панашировання. Оцінка системи. Система пропорційного представництва. Виборчий метр (виборча квота, виборча частка). Правило найбільшого залишку. Правило найбільшої середньої. Метод д'Ондта. Другий розподіл. Преференційне голосування. Загороджувальний пункт. Оцінка системи. Поєднання мажоритарної і пропорційної систем у деяких країнах. Система єдиного переданого голосу. Система єдиного непереданого голосу. Кумулятивний вотум.

5. Вибори в країнах, що розвиваються, їхні особливості.

6. Відкликання і його процедура.

7. Референдум: поняття і сутність. Конституційно-правове регулювання. Поняття плебісциту. Види референдуму. Порядок його проведення: ініціатива, призначення, агітаційна кампанія, голосування, визначення результатів. Юридична чинність актів, прийнятих шляхом референдуму. Практика референдумів у різних країнах, її оцінка.

Тема 8. Парламент.

1. Соціальне призначення і політична роль парламенту як органа народного (національного) представництва, чинники, що визначають юридичне і фактичне значення парламенту в механізмі державного управління суспільством. Лобізм.

2. Палати парламенту: їхнє число, порядок формування і значення в діяльності парламенту.

3. Компетенція парламенту: функції, повноваження й акти. Способи обмеження компетенції парламенту.

4. Внутрішня організація парламенту і його палат. Внутрішні керівні органи. Комісії і комітети. Депутатські об'єднання (фракції, групи і т.п.); фракційний примус і його роль.

5. Статус депутата. Юридична природа депутатського мандата. Права й обов'язки депутата. Депутатські пільги і привілеї.

6. Парламентські процедури. Законодавчий процес, його стадії. Бюджетний процес. Форми парламентського контролю за державною адміністрацією. Судові процедури. Погоджувальні процедури.

7. Спеціалізовані органи парламентського контролю. Слідчі комісії і комітети. Рахункові палати. Омбудсмени, парламентські уповноважені.

Тема 9. Глава держави.

1. Соціальне призначення і політична роль глави держави. Види глави держави і порядок заміщення посади одноособового глави держави. Відповідальність глави держави.

2. Компетенція глави держави в залежності від форми правління. Взаємовідносини з

парламентом, урядом, державним апаратом. Повноваження по вищому представництву держави поза і усередині країни. Повноваження в області особистого статусу громадян. Надзвичайні повноваження. Акти глави держави. Контрасігнатура (скріплення підписом). Особливості статусу глави держави в умовах авторитарних режимів.

3. Апарат глави держави, його політична роль.

Тема 10. Уряд.

1. Соціальне призначення і політична роль уряду. Види уряду. Уряд і кабінет. Поняття державної адміністрації.

2. Порядок формування уряду при різних формах правління. Партійний і соціальний склад уряду. Державний режим.

3. Компетенція уряду. Взаємовідносини з парламентом і главою держави. Регламентарна влада. Делегованне законодавство. Парламентська відповідальність. Надзвичайні повноваження.

4. Глава уряду, його юридичний статус при різних формах правління і політична роль.

5. Урядовий апарат, його функції і політична роль. Урядові відомства й органи при уряді і його главі. Основні принципи державної служби. Бюрократизація урядового апарата.

6. Особливості положення уряду і його глави в умовах авторитарних політичних режимів.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Тема 11. Політичні інститути і конституційне право США.

1. Політична система. Партійна система і політичні партії. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій підприємців. Найбільше значимі засоби масової інформації.

2. Конституційний розвиток. Конституція США і порядок її зміни. Зміст конституційних поправок. Конституції штатів.

3. Конституційний статус людини і громадянина. Його утримання і гарантії. Білль про права.

4. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Первинні вибори (праймеріз). Остаточне визначення кандидатів. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Порядок виборів президента, віце-президента, конгресменів і сенаторів.

5. Конгрес. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини його палат. Законодавчий процес. Імпічмент.

6. Президент. Повноваження, акти, порядок заміщення посади у випадку дострокової вакансії. Кабінет. Виконавче керування. Федеральний чиновницький апарат.

7. Верховний суд. Порядок формування і повноваження. Судова система США і її особливості. Система конституційного нагляду.

8. Федералізм США. Правове положення штатів і їхні взаємовідносини із центром. Положення федерального округу. Залежні території. Політико-адміністративний устрій штатів.

9. Органи штатів і місцеве самоврядування. Системи міського самоврядування. Колоніальне керування і самоврядування.

Тема 12. Політичні інститути і конституційне право Великобританії.

1. Політична система. Партійна система і політичні партії. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій підприємців. Найбільше значимі засоби масової інформації.

2. Конституційне право Великобританії і його особливості. Джерела конституційного права, їхнє юридичне значення. Поняття загального права.

3. Конституційно-правовий статус людини і громадянина і його гарантії. Судові накази. Підданство. Громадянство Співдружності.

4. Виборча Система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи і система розподілу

мандатів. Референдум. Порядок його проведення.

5. Парламент, його структура. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносина палат. Законодавчий процес.

6. Монарх. Прерогативи корони і її фактична політична роль. Порядок тронаслідування.

7. Уряд і кабінет. Порядок формування і відповідальність. Правовий статус і роль прем'єр-міністра. Урядовий апарат.

8. Політико-адміністративний устрій територій. Статус Уельсу, Шотландії, Північної Ірландії, о. Мен та інших. Статус Лондона.

9. Місцеве самоврядування.

10. Основи судової системи.

Тема 13. Політичні інститути і конституційне право Франції.

1. Політична система. Партийна система і політичні партії. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій підприємців. Найбільше значимі засоби масової інформації.

2. Конституція. Конституційний розвиток Франції після другої світової війни. Характеристика Конституції 1958 р. і її наступних змін.

3. Конституційний статус людини і громадянина. Особливості його гарантій.

4. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Порядок виборів президента, сенаторів і депутатів.

5. Парламент, його структура. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносина палат. Конституційні обмеження компетенції парламенту. Законодавчий процес.

6. Президент, його соціальне призначення і політична роль. Компетенція і взаємовідносина з парламентом і урядом. Акти. Відповідальність. Апарат президента.

7. Уряд. Порядок його формування і компетенція. Акти. Відповідальність. Урядовий апарат. Посередник.

8. Конституційна рада. Система конституційного контролю.

9. Політико-адміністративний устрій територій.

10. Місцеве управління і самоврядування. Форми контролю центру за місцевим самоврядуванням.

11. Конституційні основи судової системи.

Тема 14. Політичні інститути і конституційне право Німеччини.

1. Політична система. Партийна система, політичні партії і їхній конституційно-правовий статус. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій підприємців. Найбільше значимі засоби масової інформації.

2. Конституція. Конституційний розвиток Західної і Східної Німеччини після другої світової війни. Основний закон ФРН 1949 р., його характеристика і розвиток. Конституційна реформа 1968 р. Об'єднання Німеччини. Конституції земель.

3. Конституційний статус людини і громадянина і його гарантії. Практика "заборони на професії". Надзвичайне законодавство.

4. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Система розподілу мандатів.

5. Бундестаг і бундесрат. Порядок їхній формування, їхній повноваження, внутрішня організація і взаємовідносина. Законодавчий процес. Спільний комітет. Уповноважений бундестагу по обороні.

6. Федеральний президент. Порядок обрання, компетенція і порядок її здійснення, відповідальність. Реальна політична роль.

7. Федеральний уряд. Порядок його формування, компетенція, акти. Статус федерального канцлера. Особливість парламентської відповідальності. Надзвичайні повноваження. Федеральний урядовий апарат.

8. Федеральний конституційний суд. Система конституційного контролю.

9. Федералізм. Правове положення земель і їхні взаємовідносини із Центром у нормальних і надзвичайних умовах. Політико-адміністративний устрій земель.
10. Органи земель: ландтаги й уряди. Особливості органів влади Берліна, Гамбургу і Бремена. Організація місцевого управління і самоврядування у землях.
11. Конституційні основи судової системи.

Тема 15. Політичні інститути і конституційне право Італії.

1. Політична система. Партийна система і політичні партії. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій підприємців. Найбільше значимі засоби масової інформації.
2. Конституція 1947 р. і її характеристика.
3. Конституційний статус людини і громадянина і його гарантії.
4. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Системи розподілу мандатів. Порядок виборів депутатів і сенаторів. Референдум і порядок його проведення.
5. Парламент. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносина палат. Законодавчий процес і його особливості.
6. Президент республіки, порядок його обрання, компетенція і порядок її здійснення, акти, відповідальність. Реальна політична роль.
7. Уряд, порядок його формування, компетенція, акти, відповідальність. Статус і політична роль глави уряду.
8. Конституційний суд. Система конституційного контролю.
9. Політико-територіальний устрій. Обласна автономія. Особливості статусу п'яťох областей. Територіальна організація в областях.
10. Місцеве управління і самоврядування. Організація влади на обласному, провінційному і муніципальному рівнях.
11. Конституційні основи судової системи.

Тема 15. Політичні інститути і конституційне право Індії.

1. Політична система. Партийна система, загальнонаціональні і місцеві політичні партії. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій капіталу.
2. Конституція. Конституційний розвиток Індії після звільнення від колоніальної залежності. Конституція 1950 р. і її еволюція. Особливості порядку її зміни.
3. Конституційний статус людини і громадянина, його особливості і гарантії.
4. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Порядок виборів членів обох палат парламенту.
5. Парламент. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини його палат. Законодавчий процес.
6. Президент. Порядок його обрання і заміщення. Його юридичні і фактичні повноваження, політична роль, відповідальність.
7. Рада міністрів і кабінет, його юридична і фактична компетенція, акти, відповідальність. Роль прем'єр-міністра. Державний апарат.
8. Федералізм. Правове положення штатів і їхні взаємовідносини із федерацією. Статус союзних територій. Політико-адміністративний устрій штатів і союзних територій.
9. Органи штатів, союзних територій і місцеве самоврядування.
10. Конституційні основи судової системи. Система конституційного нагляду.

Тема 16. Політичні інститути і конституційне право Японії.

1. Політична система. Партийна система, політичні партії і їхній конституційно-правовий статус. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій капіталу. Найбільше значимі засоби масової інформації.
2. Конституція 1947 р., її характеристика.

3. Конституційний статус людини і громадянина і його гарантії.
4. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Порядок виборів членів обох палат парламенту.
5. Парламент. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини палат. Законодавчий процес.
6. Монарх. Його юридичні і фактичні повноваження, політична роль. Порядок трононаслідування.
7. Кабінет, порядок його формування, повноваження, акти, відповідальність. Роль прем'єр-міністра. Державний апарат.
8. Політико-адміністративний устрій.
9. Місцеве самоврядування.
10. Конституційні основи судової системи. Система конституційного нагляду.

Тема 17. Політичні інститути і конституційне право Польщі.

1. Політична система. Партийна система, політичні партії й інші політичні формування. Профспілкові об'єднання й організації підприємців. Селянські союзи. ЗМІ.
2. Конституційний розвиток після другої світової війни. Сучасна конституція Польщі.
3. Конституційний статус людини і громадянина і його гарантії.
4. Сейм, його склад, повноваження, організація, процедура. Уповноважений по правам людини. Сенат.
5. Президент республіки. Порядок обрання, повноваження.
6. Уряд - Рад міністрів. Порядок формування і компетенція.
7. Територіальний устрій республіки.
8. Місцеве самоврядування.

Тема 18. Політичні інститути і державне (конституційне) право Швейцарії.

1. Політична система. Партийна система, політичні партії і їхній конституційно-правовий статус. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій капіталу. Найбільше значимі засоби масової інформації.
2. Конституція 1947 р., її характеристика. Сучасні тенденції конституційного розвитку. Конституції кантонів.
3. Конституційний статус людини і громадянина і його гарантії.
4. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Порядок виборів членів обох палат парламенту. Референдум і порядок його проведення.
5. Федеральні збори. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносина палат. Законодавчий процес.
6. Федеральна рада і президент конфедерації. Порядок формування, повноваження. Урядовий апарат.
7. Федеральний суд і федеральний адміністративний суд. Система конституційного нагляду.
8. Федералізм. Правове положення кантонів (полукантонів) і їхні взаємовідносини із центром. Політико-адміністративний устрій кантонів (полукантонів).
9. Органи кантонів (полукантонів). Організація місцевого самоврядування.
10. Конституційні основи судової системи.

Тема 19. Політичні інститути і конституційне право Китайської Народної Республіки.

1. Політична система. Комуністична партія Китаю і її положення в політичній системі; демократичні партії, і їхня специфіка. Народна політична консультативна рада Китаю. Профспілки й

інші масові організації. Засоби масової інформації.

2. Конституційний розвиток після перемоги революції в 1949 р., її характеристика.
3. Конституційний статус людини і громадянина, його гарантії і реалізація.
4. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Принципи представництва і виборчі одиниці. Порядок виборів депутатів, включаючи систему розподілу мандатів. Порядок відкликання депутатів.
5. Всекитайські збори народних представників, повноваження, організація і процедура, включаючи законодавчий процес.
6. Постійний комітет Всекитайських зборів народних представників. Порядок його формування, повноваження, порядок роботи. Центральна військова рада.
7. Голова КНР. Порядок обрання, повноваження, відповідальність.
8. Державна рада. Порядок формування, повноваження, відповідальність. Відомства та їхній статус.
9. Районна національна автономія. Політико-адміністративний устрій території.
10. Місцеві збори народних представників, їхні постійні комітети і місцеві народні уряди. Порядок формування, повноваження, взаємовідносини, відповідальність. Особливості статусу органів самоврядування районів національної автономії. Органи суспільного самоврядування на місцях.
11. Конституційні основи систем суду і прокуратури.

Тема 20. Політичні інститути і державне право Болгарії.

1. Політична система . Партійна система, політичні партії і рухи. Профспілки, селянські організації. Засоби масової інформації.
2. Конституційний розвиток після другої світової війни. Конституція 1971 р. і її реформа в 1990 р. Сучасна конституційна ситуація.
3. Конституційний статус людини і громадянина, його гарантії.
4. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Порядок обрання депутатів. Референдум і порядок його проведення.
5. Народні збори і Великі народні збори. Повноваження, внутрішня організація, законодавчий процес.
6. Голова (президент) республіки. Порядок обрання і заміщення. Повноваження і відповідальність.
7. Уряд. Порядок формування, повноваження, відповідальність. Урядовий апарат.
8. Політико-адміністративний устрій території.
9. Місцеві органи влади.
10. Конституційні основи організації і діяльності суду, прокуратури.

Тема 21. Політичні інститути і конституційне право Куби.

1. Політична система. Комуністична партія Куби і її роль у політичному житті. Масові громадські організації. Засоби масової інформації.
2. Конституційний розвиток після перемоги революції 1959 р. Конституція 1976 р., її характеристика.
3. Конституційний статус людини і громадянина, його гарантії.
4. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Порядок обрання і відкликання депутатів і делегатів, його особливості.
5. Національна асамблея народної влади. Повноваження, організація, порядок роботи. Система конституційного контролю.
6. Державна рада. Порядок її формування, повноваження, відповідальність. Статус голови Державної ради.
7. Рада міністрів. Порядок формування, повноваження, відповідальність. Урядовий апарат.
8. Політико-адміністративний устрій території.

9. Місцеві органи народної влади. Народні ради.
10. Конституційні основи систем суду і прокуратури.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема № 1 . Способи формування органів державної влади (вибори і референдуми)

- **Питання до теми:**

- 1.Вибори: поняття, соціальне призначення. Види виборів.
- 2.Виборче право. Основні принципи. Виборчі округи.
- 3.Виборчий процес, його основні стадії.
- 4.Виборчі системи: а) мажоритарна система і її різновиди; б) система пропорційного представництва;
в)система сполучення мажоритарності і пропорційності;
г)система єдиного переданого голосу і система єдиного непередаваного голосу. Кумулятивний вотум.
5. Референдум: поняття і сутність.
6. Види референдумів.

- **Методичні вказівки до вивчення питань теми:**

В конституційному праві терміном «вибори» позначається процедура формування державного органу або надання повноважень посадовій особі, яка здійснюється голосуванням правомочних осіб за умовами, що на кожний наданий таким чином мандат можуть претендувати у встановленому порядку два чи більше кандидатів.

Виборчий процес виступає формою реалізації суб'єктивного і об'єктивного виборчого права, це врегульована законами діяльність органів, груп виборців, політичних партій, громадських об'єднань по підготовці і проведенню виборів в державні інститути і муніципальні органи.

Під час вивчення цієї теми, студентам необхідно приділити увагу таким питанням, як: модифіковані виборчі системи, засоби підрахунку голосів, хто має право призначати референдум та вибори, що означає термін – «формула референдума», докладно розглянути питання виборчого процесу, виділити стадії процесу, та ін..

Референдум – голосування виборців, на якому вирішуються питання державного чи місцевого значення.

Об'єктом волевиявлення є не людина (кандидат), а конкретне питання (законопроект...). Результати

референдуму визначається тільки за мажоритарною системою. На референдум не можуть вноситися такі питання:

- надзвичайного і невідкладного характеру (напр., прийняття екстраординарних і термінових заходів по забезпеченню здоров'я і безпеки населення);
  - які вимагають спеціальних знань (напр., прийняття і зміни бюджету);
  - відповідь на які відомі наперед (напр., підвищення зарплати, зменшення податків);
  - питання про амністію і помилування;
  - питання про формування складу органів державної влади і органів місцевого самоврядування.
- Батьківщиною референдумів вважається Швейцарія, де вони проводяться найчастіше.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Рекомендована література:

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. – Тернопіль: Астон, 2003. – С.249-280.
2. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С.92-107.
3. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 624С.
4. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина.- М.: Норма, 2004. – С.187-209.
5. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник. В 4-х томах. Отв. Ред. Б.А.Страшун. – М.: БЕК, 1996. – С.318-399.
6. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник. – 10-е изд. – М.: Юстицинформ, 2003. – С.150-173.
7. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. – 3-е изд., М.: Юрист, 2003. – С.152-214215-262.
8. Чудаков М.Ф. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. – М.: Харвест, 1998. – С.

Додаткова література:

- 1.Зарубежное избирательное право: Учеб. пособие. - М.: НОРМА, 2003. - 288 с.
- 2.Избирательный кодекс // Французкая республика: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1989. – С.74-149.
- 3.Колосов В.А. География выборов в США // США: Экономика. Политика. Идеология. – 1988. – №9. – С.101-103.
- 4.Лейкман Енид и Ламберт Джейнс. Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательной систем. М.: Иностранная литература, 1958. – 386 с.
- 5.Парламентські вибори в Європейському Союзі.- К.: Міленіум, 2002.- 116 с.
- 6.Федеральный Закон о выборах в Германский Бундестаг: По сост. на 28 июля 1993 г. - Бонн: Интер-Гационес, 1993. - 64 с.
- 7.Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран. М.: ВЮЗИ, 1987.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ і ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

Контрольна робота як важлива форма навчального процесу має навчити студентів самостійно узагальнювати і викладати нормативні та літературні джерела.

Контрольна робота визначає, наскільки глибоко студент засвоїв курс і вміє самостійно викладати окремі питання в рамках теми.

У контрольній роботі студент повинен показати:

- вміння використовувати нормативні та літературні джерела і викладати свої міркування з того чи іншого питання;
- вміння використовувати теоретичні знання в процесі розв'язання конкретних завдань.

У процесі написання контрольної роботи слід дотримуватись таких вимог:

Контрольна робота виконується самостійно. Вона повинна мати чітку й логічну структуру.

Контрольна робота виконується по одному з приведених варіантів. Невід'ємною вимогою є аналіз нормативного матеріалу і насамперед конституцій.

При написанні роботи обов'язково зіставлення текстів конституцій по досліджуваних інститутах, виявлення між ними загального і різного. Студент повинний показати самостійність у доборі і систематизації матеріалу, своє вміння давати оцінку аналізованим інститутам, аргументовано викладати свої висновки. Зміст роботи повинен відповідати плану,

який, у свою чергу, має відображати сутність теми, що розглядається, її внутрішню структуру і логіку дослідження. На закінчення необхідно зробити висновки, порівнюючи розглянуті інститути з відповідними інститутами України.

Контрольна робота повинна бути виконана студентом у письмовому чи друкованому вигляді та містити в собі змістовну відповідь на поставлене питання.

Якщо робота виконується у письмовому вигляді, вона повинна містити не менш двадцяти чотирьох (24) сторінок зошиту. Якщо робота виконується у друкованому вигляді, вона займає не менш восьми (8) сторінок розміру А4.

Кожна контрольна робота повинна містити перелік використаних джерел, особливо засновницьких договорів та літератури в кінці роботи та посилання на вказану літературу в тексті.

Під час оформлення контрольної роботи слід дотримуватися встановлених стандартом вимог: текст роботи слід писати з одного боку білого паперу формату А4, шрифт — 14, інтервал між рядками — 1,5. При друці на комп'ютері використовують кириличний шрифт Times New Roman. Кожна сторінка обмежується полями: зліва — 20 мм, справа — 10 мм, зверху — 20 мм, знизу — 20 мм. Нумерація сторінок проставляється, починаючи з плану роботи. Титульний аркуш вважається першою сторінкою і номер на ньому не ставиться.

Теми контрольних робіт:

Варіант 1- Конституційне регулювання соціально-економічних прав і свобод громадян в Італії і Китайській Народній Республіці.

Література:

1. Италия. Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1988.
2. Китайская Народная Республика. Конституция и законодательные акты.
3. Современные зарубежные конституции. М., 1996.
4. Конституции социалистических государств. В 2-х томах. М., 1987.
5. Филимонова М.В., Медведев С.Н. Государственный строй Итальянской республики. М., 1985.

Варіант 2 - Конституційний статус монарха у Великобританії і Японії (порівняльний аналіз)

Література:

1. Вступительная статья к конституциям Великобритании и Японии\Конституции буржуазных государств. М.: Юридическая литература, 1982.
2. Крылова Н.С. Центральные государственные органы. М.: Юр.лит., 1965.
3. Современные зарубежные конституции. М., 1996.
4. Романов А.К. Правовая система Англии. – М.: Дело, 2002.

Варіант 3 - Конституційне регулювання виборчого процесу у ФРН, Італії і США (порівняльний аналіз).

Література:

1. Конституции буржуазных государств. М., 1982.
2. Современные зарубежные конституции. М., 1996.
3. Избирательные системы и партии в буржуазном государстве. М., 1979.

5. Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных стран. М., 1987.
6. Партии и выборы в капиталистическом государстве. М., Наука, 1985.
7. Маклаков В.В. Избирательное право стран-членов Европейских сообществ. М., 1992
8. Очерки парламентарного права. М., 1993.
9. Алебастрова И.А. Основы американского конституционализма. – М.: Юриспруденция, 2001.
10. Колибаб А.К. Процедура деятельности парламента Италии // Законодательство зарубежных государств. Обзорная информация. Вып.11. Процедура деятельности буржуазного парламента. - М.: 1991. С.29-43.
11. Конституция Итальянской Республики. 22.12.1947 г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.422 - 450.

Варіант 4 - Конституційні принципи організації влади на місцях у Франції, США і Польщі (порівняльний аналіз).

Література:

1. Алебастрова И.А. Основы американского конституционализма.- М.: Юриспруденция, 2001.- 160 с.
2. Мишин А.А. Принцип разделения властей в конституционном механизме США. - М.: Наука, 1984. - 386 с.
3. Современные зарубежные конституции. М., 1992\1996.
4. Конституції нових держав Європи та Азії. К., 1996.
5. Конституции государств Восточной Европы. М., 1996.
6. Местные органы в политической системе капитализма. М., 1985.
7. Иностранное конституционное право. М., 1997.
8. Гарнер Д. Великобритания: центральное и местное управление. М.: Прогресс, 1984.
9. Административное право зарубежных стран. М.: Спарк, 1996.
10. Конституционный закон от 17 октября 1994 года “О взаимоотношениях между законодательной и исполнительной властями Республики Польша, а также территориальном самоуправлении” // Право и жизнь, 1994.- № 5.

Варіант 5 - Конституційні принципи організації і діяльності судової влади у Великобританії, ФРН і на Кубі (порівняльний аналіз).

Література:

1. Юдин Ю.А., Шульженко Ю.Л. Конституционное правосудие в федеративном государстве: сравнительно-правовое исследование: [Австрия, Бельгия, ФРГ, Швейцария, Индия и др.]. - М.: Ин-т государства и права, 2000. - 108 с.
2. Конституции буржуазных государств. М., 1982.
3. Современные зарубежные конституции. М., 1996.
4. Республика Куба. Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1980.
5. Боботов С.В. Буржуазная юстиция: состояние и перспективы развития. М.: Наука, 1989.
6. Фернандо Альварес Табио. Комментарий к социалистической конституции Республики Куба. М., 1986.
7. Закон ФРГ о федеральном конституционном суде: По сост. на 27 окт. 1994 г. - Бонн: Интер-Национес, 1996. - 134 с.

Варіант 6 - Парламентський контроль у Болгарії та США (порівняльний аналіз конституційного регулювання).

Література:

1. Современные зарубежные конституции. М., 1996.
2. Парламенты мира. М., 1991.
3. Конституция Республики Болгария // Правоведение, 1992.- №2.

4. Закон Болгарии “ О местном самоуправлении и местной администрации от 17 октября 1991г.”.
5. Ильинский И.П. Основные тенденции конституционного развития стран Восточной Европы // Государство и право, 1992.- №6
6. Киров В.И. Республика Болгария: Учредительное собрание, 1990г. // Сов. государство и право, 1991.- №9.
7. Неновски Н., Жабинска М. Конституционный суд Болгарии // Государство и право, 1993.-№9

Варіант 7 - Конституційні основи федералізму (Швейцарія, ФРН, Індія).

Література:

1. Современные зарубежные конституции. М., 1996.
2. Басу Д.Д. Основы конституционного права Индии. М.: Прогресс, 1986.
3. Современный буржуазный федерализм. М.: Наука, 1978
4. Шаффхаузер Р. Основы швейцарского общинного права на примере общинного права кантона Санкт-Галлен. СПб, 1996
5. Маклюков В.В. Основы государственного (конституционного) права Швейцарии. - Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Т.3. Особенная часть. Страны Европы/ Отв.ред. Б.А. Страшун – М., 1998.
6. Жданов А.А. Административное право Федеративной Республики Германии// Административное право зарубежных стран. Учебное пособие. М.: СПАРК, 1996

Перелік питань для самостійної підготовки студентами.

1. Виборче право і виборчі системи Великобританії
2. Виборче право і виборчі системи Польської Республіки
3. Виборче право і виборчі системи США
4. Виборче право і виборчі системи Франції
5. Виборче право і виборчі системи ФРН
6. Відповідальність урядів та їх членів у зарубіжних країнах (*поняття урядової відповідальності, види, процедури притягнення до відповідальності*)
7. Громадянство (підданство) у зарубіжних країнах. Підстави набуття громадянства у зарубіжних країнах
8. Державний режим. Поняття та види
9. Джерела конституційного права у зарубіжних державах
10. Допоміжні органи та установи при Главі держави (*завдання, функції та система*)
11. Еволюція розвитку прав і свобод людини і громадянина у зарубіжних країнах
12. Економічна система. Конституційно-правові принципи економічної діяльності в зарубіжних країнах
13. Європейська модель конституційного контролю
14. Законодавчий процес у зарубіжних країнах
15. Інституціоналізація політичних партій та їх конституційно-правовий статус у

зарубіжних країнах

16. Класифікація конституційних прав і свобод у зарубіжних країнах
17. Комітети (комісії) парламентів у зарубіжних країнах
18. Конституційна регламентація політичних прав і свобод громадян в країнах арабського світу
19. Конституційне закріплення ісламу в зарубіжних країнах
20. Конституційні основи адміністративно-територіального устрою земель та місцевого самоврядування у ФРН
21. Конституційні основи місцевого самоврядування Великобританії
22. Конституційні основи місцевого самоврядування Польської Республіки
23. Конституційні основи місцевого самоврядування у США
24. Конституційні основи місцевого та регіонального самоврядування Франції
25. Конституційні основи судової влади Великобританії
26. Конституційні основи судової влади Польської Республіки
27. Конституційні основи судової влади США
28. Конституційні основи судової влади Франції
29. Конституційні основи судової влади ФРН
30. Конституційні основи територіального устрою Італії та Іспанії
31. Конституційні та органічні закони як джерела конституційного права зарубіжних держав
32. Конституційно-правова природа представницького мандату у зарубіжних країнах
33. Конституційно-правова природа та особливості федералізму у США
34. Конституційно-правова природа та особливості федералізму у ФРН
35. Конституційно-правова характеристика сучасних виборчих систем

36. Конституційно-правове регулювання втрати громадянства у зарубіжних країнах
37. Конституційно-правове регулювання засобів масової інформації у зарубіжних
38. країнах
39. Конституційно-правове регулювання лобізму в зарубіжних країнах
40. Конституційно-правове регулювання парламентського імунітету в зарубіжних
41. державах
42. Конституційно-правове регулювання релігійних відносин і статусу церков
43. Конституційно-правове регулювання суспільних відносин в галузі освіти, науки,
44. культури, релігії у зарубіжних країнах
45. Конституційно-правовий статус глави держави в умовах монархічної форми
46. правління
47. Конституційно-правовий статус глави держави в умовах республіканської форми
48. правління
49. Конституційно-правовий статус глави уряду в умовах республіканської форми
50. правління
48. Конституційно-правовий статус депутата парламенту у зарубіжних країнах.
49. Конституційно-правовий статус Конгресу США *(порядок утворення, функції, повноваження, структура, акти)*
50. Конституційно-правовий статус людини та громадянина у зарубіжних країнах *(поняття та правове регулювання)*
51. Конституційно-правовий статус монарха *(на одному з прикладів Великобританії, Іспанії)*
52. Конституційно-правовий статус особи в Польській Республіці
53. Конституційно-правовий статус особи у Великобританії
54. Конституційно-правовий статус особи у США
55. Конституційно-правовий статус особи у Франції
56. Конституційно-правовий статус особи у ФРН
57. Конституційно-правовий статус Палати громад у Великобританії *(порядок утворення, функції, структура, повноваження, акти)*
58. Конституційно-правовий статус Палати Лордів у Великобританії *(порядок утворення, функції, структура, повноваження, акти)*
59. Конституційно-правовий статус парламенту Франції *(порядок утворення, функції, структура, повноваження, акти).*
60. Конституційно-правовий статус Президента *(порядок обрання, функції, повноваження, привілеї, відповідальність)*
61. Конституційно-правовий статус президента США *(порядок обрання, функції, повноваження, особливості процедури імпичменту, акти).*
62. Конституційно-правовий статус парламенту США
63. Конституційно-правовий статус глави держави у ФРН
64. Конституційно-правовий статус глави держави у Франції
65. Конституційно-правовий статус уряду Великобританії *(порядок утворення, повноваження, функції, структура, акти, відповідальність)*
66. Конституційно-правовий статус уряду Польської Республіки *(порядок утворення, повноваження, функції, структура, акти, відповідальність)*
67. Конституційно-правовий статус уряду Франції *(порядок утворення, повноваження, функції, структура, акти, відповідальність)*
68. Конституційно-правовий статус уряду ФРН *(порядок утворення, повноваження, функції, структура, акти, відповідальність)*

69. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина у зарубіжних
70. країнах (*поняття, види, особливості правового регулювання*)
71. Конституційно-правові інститути. Поняття, та їх види на прикладі держав Європи
72. Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою
73. Польської Республіки
74. Конституційно-правові принципи організації і діяльності судових систем у
75. зарубіжних країнах
76. Мажоритарно-пропорційна виборча система: передумови її запровадження та
77. особливості застосування
78. Наука конституційного права зарубіжних країн (*предмет, методи, джерела,*
79. *тенденції сучасного розвитку, провідні школи сучасного конституціоналізму*)
80. Органи конституційного контролю Франції (*порядок утворення, повноваження,*
81. *акти*)
82. Організація публічної влади в землях ФРН.
83. Організація судової влади у США
84. Основні системи (моделі) місцевого самоврядування у зарубіжних країнах
85. Особливості конституційно-правового регулювання статусу людини і
86. громадянина у Франції
87. Особливості здійснення судової функції парламентами зарубіжних країн
88. Особливості конституційного статусу глави держав в арабських республіках
89. Особливості конституційного розвитку країн арабського світу
90. Парламент Польської Республіки (*порядок утворення, функції, структура,*
91. *повноваження, акти*)
92. Парламентський індемнітет у зарубіжних країнах
93. Підстави набуття та припинення громадянства у зарубіжних країнах
94. Повноваження уряду. Порядок роботи урядів у зарубіжних країнах
95. Політико-правова природа Конституції Великобританії
96. Політико-правова природа Конституції Польської Республіки
97. Політико-правова природа Конституції США
98. Політико-правова природа Конституції Федеративної Республіки Німеччини.
99. Політико-правова природа Конституції Франції
100. Політико-правова природа конституційного контролю у зарубіжних країнах
101. Політико-правова природа монархічної форми правління та її закріплення у
102. конституціях зарубіжних держав. Види монархічної форми правління
103. Політико-правова природа республіканської форми правління та її закріплення у
104. конституціях зарубіжних держав. Види республіканської форми правління
105. Політична система та політична влада у зарубіжних країнах
106. Політичні партії і партійні системи у зарубіжних країнах
107. Поняття і соціальні функції парламентів. Представницький характер парламентів
108. зарубіжних країн
109. Поняття політичного режиму. Види політичних режимів та їх характерні ознаки
110. Поняття та види джерел конституційного права зарубіжних країн
111. Поняття та види конституцій (основних законів) у зарубіжних країнах
112. Поняття та види мажоритарної виборчої систем. Політико-правові особливості її
113. застосування
102. Поняття та різновиди пропорційної виборчої системи. Політико-правові
- особливості її застосування
103. Поняття та система принципів виборчого права у зарубіжних країнах

104. Поняття та сутність держави як конституційно-правового інституту у зарубіжних
105. країнах
106. Поняття форми правління. Класифікація форм правління у зарубіжних країнах
107. Поняття, соціальні функції і структура судової влади у зарубіжних країнах
108. Порядок прийняття та внесення змін до конституцій у зарубіжних країнах
109. Порядок формування органів місцевого самоврядування у зарубіжних країнах
110. Правовий статус Федерального уряду ФРН.
111. Правові гарантії захисту громадянства у зарубіжних країнах
112. Предмет конституційного права зарубіжних країн. Методи наукового
113. дослідження, що застосовуються в науці конституційного права
114. Президент Польської Республіки (*порядок обрання, функції, повноваження,*
115. *відповідальність*)
116. Принципи конституційного статусу особи у зарубіжних країнах
117. Референдум: поняття, соціальні функції. Предмет та види референдумів
118. Система органів виконавчої влади у зарубіжних країнах
119. Система виконавчої влади у Франції.
120. Система та компетенція органів місцевого самоврядування у зарубіжних країнах
121. Склад і структура урядів у зарубіжних країнах
122. Соціальна система, соціальна структура і соціальна справедливість у зарубіжних
123. країнах
120. Соціально-економічні і соціально-культурні громадські об'єднання їх конституційно-правовий статус у зарубіжних країнах
121. Структура парламентів. Конституційно-правове регулювання організації діяльності палат у зарубіжних країнах
122. Уряди в зарубіжних країнах. Види урядів. Порядок формування урядів у зарубіжних країнах
123. Форма та структура конституцій зарубіжних держав
124. Форми державного устрою та їх характеристика у зарубіжних країнах
125. Форми правління держав арабського світу
126. Формування урядів у зарубіжних країнах
127. Характерні ознаки федеративної держави

ЗАПИТАННЯ

по курсу “ Конституційне право зарубіжних країн”

1. Предмет , метод та система конституційного права зарубіжних країн.
2. Джерела конституційного права зарубіжних країн.
3. Конституційно-правові норми: поняття, структура, класифікація.
4. Конституційно-правові відношення: поняття , особливості, види.
5. Поняття, сутність і принципи конституцій зарубіжних країн.
6. Юридичні властивості конституцій зарубіжних країн.
7. Види, форма і структура конституцій.
8. Порядок прийняття і зміни конституції.
9. Особливості конституцій зарубіжних країн.
10. Конституційний контроль, його сутність, характеристика та основні моделі.
11. Види та форми конституційного контролю.
12. Конституційний контроль у США.
13. Конституційний контроль в Японії.
14. Конституційний контроль в Італії.
15. Конституційний контроль в ФРН.
16. Конституційний контроль у Франції.
17. Партийна система: поняття, сутність та види.
18. Суттєвість та загальна характеристика прав і свобод в зарубіжних країнах.
19. Особисті та громадянські права, свободи і обов`язки в зарубіжних країнах.
20. Політичні права, свободи і обов`язки громадян.
21. Соціально-економічні і культурні права, свободи і обов`язки громадян.
22. Політичні партії зарубіжних країн. Класифікація політичних партій. Організаційна структура політичних партій.
23. Партийна система і характеристика політичних партій Великої Британії.
24. Партийна система і характеристика політичних партій Франції.
25. Партийна система і характеристика політичних партій Італії.
26. Партийна система і характеристика політичних партій ФРН.
27. Партийна система і характеристика політичних партій США.
28. Реформи політичної системи в Болгарії.
29. Реформа політичної системи у Польщі
30. Політична система Китайської Народної Республіки.
31. Політична система Куби.
32. Громадянство. Подвійне громадянство. Апатриди.
33. Гарантії прав та свобод людини.
34. Режим іноземців. Притулок та висилка з країни.
35. Конституційно-правовий статус політичних інститутів.
36. Національні відносини та їх конституційне забезпечення.
37. Громадянство: способи прийняття, зміни та припинення.
38. Форма правління та державний лад, їх співвідношення у зарубіжних країнах.
39. Суспільний лад: його конституційні основи.
40. Республіканська форма правління та її види.
41. Монархія, її ознаки та види.
42. Інститут омбудсмена в зарубіжних країнах.

43. Президентська республіка та її ознаки.
44. Напівпрезидентська республіка та її ознаки.
45. Парламентська республіка та її ознаки.
46. Політичний режим: поняття, види.
47. Демократичний режим та його ознаки.
48. Авторитарний режим та його види, фашистський режим.
49. Теократичний режим.
50. Унітарна держава, її ознаки.
51. Федерація в зарубіжних країнах та її ознаки.
52. Федерація США.
53. Федерація ФРН.
54. Федерація Індії.
55. Федерація Швейцарії.
56. Автономія в зарубіжних країнах, загальні ознаки.
57. Автономія в Італії.
58. Положення кантонів у Швейцарії.
59. Виборче право в зарубіжних країнах. Принципи виборчого права.
60. Організація та проведення виборів в зарубіжних країнах.
61. Мажоритарна виборча система та її ознаки.
62. Пропорційна виборча система і її характеристики.
63. Нетипові види виборчих систем: змішана, єдиного передаваного голосу, єдиного непередаваного голосу, преференцій, кумулятивного голосу.
64. Референдум в зарубіжних країнах. Види референдумів.
65. Порядок формування палат зарубіжного парламенту. Двопалатний парламент. Співвідношення верхньої та нижньої палат.
66. Внутрішня структура палат зарубіжного парламенту.
67. Законодавчий процес в зарубіжному парламенті.
68. Форми контролю зарубіжного парламенту.
69. Правовий статус депутату парламенту, імунітет.
70. Федеральні збори у Швейцарії.
71. Парламент Італії.
72. Парламент Франції: порядок формування, структура, повноваження.
73. Конгрес США: порядок формування, структура, повноваження.
74. Парламент Великої Британії: порядок формування, структура, повноваження.
75. Парламент ФРН: порядок формування, структура, повноваження.
76. Парламент Індії: порядок формування, структура, повноваження.
77. Парламент Японії: порядок формування, структура, повноваження.
78. Парламент Польської Республіки.
79. Вищі органи державної влади в Республіці Куба.
80. Вищі представницькі органи в Болгарії.
81. Державні органи виконавчої влади у Франції.
82. Вищі органи державної влади в Китайській Народній Республіці.
83. Судова влада в зарубіжних країнах.
84. Адміністративна юстиція в зарубіжних країнах.
85. Президент Італійської Республіки.
86. Президент Франції: порядок обрання, повноваження.

- 87.** Президент США: порядок обрання, повноваження.
- 88.** Президент Польщі: порядок обрання, повноваження.
- 89.** Президент Швейцарської конфедерації.
- 90.** Президент Болгарії: порядок обрання, повноваження.
- 91.** Уряди зарубіжних країн. Порядок формування при різноманітних формах правління.
- 92.** Уряд Великої Британії. Кабінет. Таємнича рада. Тіньовий кабінет.
- 93.** Уряд та Канцлер ФРН.
- 94.** Місцеве самоврядування в Італії.
- 95.** Муніципальна система США.
- 96.** Муніципальна система Великої Британії.
- 97.** Місцеве самоврядування в Республіці Польща.
- 98.** Місцеві органи державної влади у Франції.
- 99.** Місцеве самоврядування у Швейцарії.

Джерела, рекомендовані до курсу:

Рекомендовані нормативно-правові акти зарубіжних країн

1. Австрийская республика: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1985. – 423 с.
2. Всесвітня декларація місцевого самоврядування. Прийнята на 27 міжнародному конгресі 23-26 вересня 1985 р. в Ріо-де-Жанейро // Місцеве та регіональне самоврядування України. Вип. 1-2 (6-7) К., 1994. – С.165-169.
3. Договор о Европейском Союзе. Маастрихт, 07.02.1992г. (неофициальный перевод с английского) // Хартли Т.К. Основы права Европейского Сообщества: Пер. с англ. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. - С.623-633.
4. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод (4 ноября 1950 г.) // Государство и право. – 1993. – №4. – С.37-53.
5. Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями. Протокол №11, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав і основних свобод людини (Переклад з англ. Є.М.Вишневецького). Відповід. за вип. С. Головатий, консультант Г. Фріланд. – УПФ. - 33 с.
6. Європейська хартія про місцеве самоврядування // Віче. – 1993. – №6. – С.33-39.
7. Испания: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1982. – 353 с.
8. Италия: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1988. – 331 с.
9. Китайская Народная Республика: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1984. – 470 с.
10. Комментарии к законодательству государств участников СНГ о гражданстве. М.: Юридическая литература, 1996. – 268 с.
11. Конституции государств Центральной и Восточной Европы. М., 1997. – 575 с.
12. Конституция Австрийской Республики. Федеральный конституционный Закон от 10 ноября 1920 год // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.11-92.
13. Конституция Бельгии. 07.02.1831 г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.109 – 144.
14. Конституция Великого Герцогства Люксембург. 17.10.1868 г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.457 – 468.
15. Конституция Греции. 11.06.1975 г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.245 - 294.
16. Конституция Испании. 29.12.1978 г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.371- 414.
17. Конституция Итальянской Республики. 22.12.1947 г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.422 - 450.
18. Конституция Королевства Дании. 05.06.1953 г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.303 – 324.
19. Конституция Королевства Нидерландов от 17.02.1983г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997.- С.477-508.
20. Конституция Португальской Республики. 02.04.1976 г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.521- 598.
21. Конституция Французской Республики. 04.10.1958 г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.655- 682.

22. Конституція Швеції. Форма правління. 27.02.1974 г. // Конституції государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.701-728.
23. Конституції нових держав Європи та Азії. Українська правнича фундація. К.: Право, 1996. – 529 с.
24. Конституції Республіки Угорщини // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996. - С.307-339.
25. Конституція Естонської Республіки. Прийнята на референдумі 28 червня 1992 року // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. – К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996. – С.1-38.
26. Конституція Латвійської Республіки. 15.02.1922р. (із поправками від 21 березня 1993 року та 27 січня 1994 року) // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С.Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996.- С.39-47.
27. Конституція Литовської Республіки. Прийнята громадянами Литовської Республіки на референдумі 25 жовтня 1992 року // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С.Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996.- С.49-86.
28. Конституція Республіки Білорусь. Прийнята на тринадцятій сесії Верховної Ради Республіки Білорусь дванадцятого скликання 15 березня 1994 року // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996. - С.87-118.
29. Конституція Республіки Болгарія. Прийнята Великими Народними Зборами 12 липня 1991р. // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996. - С.119-156.
30. Конституція Республіки Македонія. 17.11.1991р. // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996. – С.157-190.
31. Конституція Республіки Молдова. 29.06.1994р. // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. – К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996. - С.191-232.
32. Конституція Республіки Словенія. 23.12.1991р. // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996. - С.265-306.
33. Конституція Республіки Хорватії. 22.12.1990 р. // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996. - С.371- 403.
34. Конституція Російської Федерації. Прийнята всенародним голосуванням 12 грудня 1993р. // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996. - С.405-443.
35. Конституція Словацької Республіки. 01.09.1992р. // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996. - С.445 -484.
36. Конституція Чеської Республіки. 16.12.1992р. // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. - К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996. - С.485-509.
37. Мексиканские Соединённые Штаты: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1986, 477 с.
38. Міжнародна хартія прав людини. Проголошена 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН // Права людини. Основні міжнародно-правові документи. К.: Наукова думка, 1989. – 248 с.

39. Основной Закон Федеративной Республики Германии от 23 мая 1949 г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА ·М-Норма. 1997. - С.181-234.
40. Португалия: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1986. – 478 с.
41. Республика Куба: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1980. – 478 с.
42. Социалистическая Республика Вьетнам: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1988. – 459 с.
43. Федеративная Республика Германия: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1991. – 469 с.
44. Французская Республика: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1989. – 445 с.
45. Швеция: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1983. – 359 с.

Рекомендовані підручники, наукові статті та посібники

1. Арановский К.В. Государственное право зарубежных стран: Учебник для вузов. - М.: «Форум - ИНФРА- М», 1998. - 488 с.
2. Баглай М.В., Туманов В.А. Малая энциклопедия конституционного права. - М.: Издательство БЕК, 1998. - 519с.
3. Бехруз Х. Введение в сравнительное правоведение: Навч. посіб. - О.: Юрид. лит., 2002. - 328 с.
4. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я.Сухарева, В.Д.Зорькина. - М.: ИНФРА - М, 1997.- VI, 790 с
5. Большой юридический энциклопедический словарь/ Авт. и сост. А.Б. Барихин. - М.: Книжный мир, 2003. - 720 с.
6. Бостан С.К. Державне право зарубіжних країн: Навч.-метод. посіб./ С.К.Бостан, І.В.Сажнев; Запоріж. юрид. ін-т МВС України. - Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 2001. - 254 с.
7. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
8. Государственное право Германии / Под ред. Топорнина Б.Н. В 2-х т., т. 1. - М.: Институт государства и права РАН, 1994.- 312с.
9. Гураль П.Ф., Левицька Г.Р. Конституції та конституціоналізм в зарубіжних країнах. Львів, 1997. – 108 с.
10. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. - М.: Междунар. отношения, 1996. - 400 с.
11. Державне право зарубіжних країн. Загальна частина / Під ред. Ріяки В.О., Шуваловой В.А. та ін. - Х.: НЮАУ, 1996. - 187 с.
12. Дмитрієв А.І. Порівняльне правознавство: Навч. посібник/ А.І. Дмитрієв, А.О. Шепель; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. - К.: Юстініан, 2003. - 184 с.
13. Дюги Леон. Конституционное право. Общая теория государства. - М.: Т-во И.Д. Сытина, 1908. - 957 с.
14. Европа: вчера, сегодня, завтра / Отв. ред. Н.П.Шмелев; Ин-т Европы РАН.- М.: Экономика, 2002.- 823 с.

15. Златопольский Д.Л. Государственное право зарубежных стран Восточной Европы и Азии. - М.:Зерцало, 1999. - 320 с.
16. Иностранное конституционное право. Под ред. проф. В.В.Маклакова. – М.: Юристъ, 1986. – 508 с.
17. Кампо В. М., Гринчак В. А., Заяць І. Я. та ін. Конституції країн парламентської демократії: Навч. пос. – К.: НМК ВО, 1992.
18. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком
19. Інтер, 2002. – 512 с.
20. Конституции зарубежных стран: Сб./ Сост. В.Н. Дубровин. - М.: Юрлитинформ, 2003. - 448 с.

Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 624 с.
21. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Т.1-2. Общая часть. Рук. автор. кол. и отв. ред. Б.А.Страшун. М.: Изд-во БЕК, 1996.-757 с.
22. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: В 4-т т.: Учебн. Т.4. Часть Особенная: страны Америки и Азии/ Отв. ред.Б.А.Страшун. - М.: НОРМА-ИНФРА, 2001. - 656 с.
23. Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. Под ред. чл. кор. РАН проф. М.В.Баглая, д.ю.н. проф. Ю.Л.Лейбо, д.ю.н., проф. Л.М.Энтина. М.: Изд. группа Норма, 2004. – 832 С.
24. Конституционное право зарубежных стран: Курс лекций/ Авт - сост. А.В. Якушев. - М.: Книга сервис, 2003. - 336 с.
25. Конституционное право: Учеб. /За ред. В.В. Лазарева. - М.: Юрист, 1999. - 592с.
26. Конституционное право: Энциклопедический словарь / Отв. ред. С.А. Авакьян. - М.: НОРМА, 2001. - 688 с.
27. Мартыненко П.Ф. Сравнительное конституционное право. - К.: Изд-воКГУ, 1985.- 87с.
28. Махненко А.Х. Государственное право зарубежных социалистических стран - М.: Высшая школа, 1970. - 367 с.
29. Мишин А.А. Государственное право буржуазных стран и стран, освободившихся от колониальной зависимости. - М.: МГУ, 1976. - 381 с.
30. Мишин А.А. Государственное право США. - М.: Наука, 1976. - 207 с.
31. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. 10-е изд. - М.: “Юстицинформ”, 2003. – 512 с.
32. Порівняльне правознавство: Підруч./ За ред. В.Д. Ткаченка. - Х.: Право, 2003. - 274 с.
33. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник/ Под ред. А.Я. Сухарева. - 3-е изд., перераб.и доп. - М.: Норма, 2003. - 976 с.
34. Прело М. Государственное право Франции / Под ред. Макофеда А.3.- М.: Иностранная лит-ра, 1957. - 671 с.
35. Серебrenников В.П. Конституционное право Франции. - Минск: БГУ, 1976.-240с.

36. Смирнова Н.Н. Конституционное право зарубежных стран. - М.: «Альфа», 2001.- 205с.
37. Сравнительное Конституционное право / Отв. ред. Чиркин В.Е. - М.: Манускрипт, 1996. - 729 с.
38. Хессе, Кондрад Основы конституционного права ФРГ: Пер. с нем. Е.А.Сидоровой. - М.: Юрид. лит-ра, 1981. - 368 с.
39. Чернецька О.В. Правові системи сучасності: Навч. посіб./ О.В.Чернецька, В.С.Шилінгов. - Ірпінь: Нац. акад. ДПС України, 2003. - 102 с.
40. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Учебник. – 3-е изд.- М.: ЮРИСТЪ, 2003. - 622 с.
41. Чиркин В.Е. Основы конституционного права. Учебное пособие.- М.: "Манускрипт", 1996.-352 с.
42. Чудаков М.Ф. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Курс лекций. Минск: Харвест, 1998.
43. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Підручник. -К.: Артек, 2002.- 264с.
44. Шаповал В.М. Конституційні системи зарубіжних країн. К.: Вища школа, 1992. – 135 с.